

• مهدی تقی‌زاده

گفتگوی ادیان

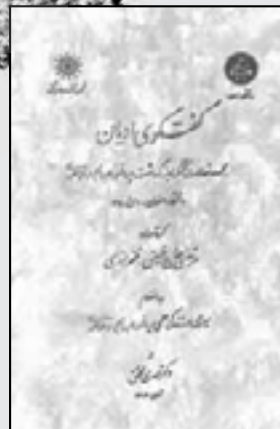
معرفی کتاب

- گفتگوی ادیان (مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت
- پروفسور عبدالجواد فلاطوری) - دانشگاه اصفهان
- گردآورنده: مرتضی حاج‌حسینی - محمد نوری
- انجمن آثار و مفاخر فرهنگی - ۱۳۸۶ ش

موضوع این کتاب گفت‌وگوی ادیان است که امروزه در سطح جهانی، به خصوص در کشورهای اسلامی و اروپایی، بسیار مطرح است و جایگاه سازنده‌ای در رفع اختلافات میان ادیان و کمک به صلح جهانی دارد. لذا کتاب فوق از اهمیت بسزایی برخوردار است، بخصوص که در مورد ابعاد علمی و شخصیتی و آثار متفکر ژرف‌نگر و اسلام‌شناس، پروفسور فلاطوری بحث می‌کند.

کتاب با یک مقدمه و یک پیش‌گفتار در چهار فصل تنظیم شده است. آقای دکتر مهدی محقق در مقدمه، درباره فلسفه در جهان اسلام و ضرورت برگزاری همایش قرطبه و اصفهان سخن گفته‌اند. در پیش‌گفتار مسائل مربوط به شخصیت و آثار فلاطوری توضیح داده شده و سپس به طرح «دانشنامه پروفسور فلاطوری» پرداخته می‌شود. در ضمن کتاب شامل کتاب‌نامه و سیری در زندگی علمی پروفسور فلاطوری است. در این جا لازم است که خلاصه‌ای از زندگانی مرحوم پروفسور فلاطوری برای خوانندگان نقل شود.

وی در سال ۱۳۰۴ هجری شمسی در اصفهان به دنیا آمد. بعد از تحصیلات ابتدائی به دبیرستان فنی آلمان - ایران رفت و دیپلم خود را در سال ۱۳۲۲ ش. گرفت. از سال ۱۳۲۰ ش. به مدارس دینی و حوزوی اصفهان، تهران و مشهد رفت و بالاخره

اندیشه اسلامی (مقالات) اشاره کرد (بنگرید به: زندگی نامه و خدمات علمی و فرهنگی دکتر عبدالجواد فلاطوری، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۶ش. آقای دکتر مهدی محقق در آخر کتاب گفت و گوی ادیان مقاله‌ای درباره سابقه آشنایی خود با فلاطوری ارائه داده‌اند که مشتمل بر شرح تحصیلات خود و تحصیلات فلاطوری است، ضمن آنکه خاطرات خود را نیز از او در کنگره‌های مختلف شیخ طوسی (۱۳۴۸ش)، کنگره تاریخ علوم و فلسفه در قرون وسطی (۱۳۵۶ش) در شهر بن، کنگره خاورشناسان در شهر هامبورگ (۱۳۶۵ش) بیان داشته است. ضمناً وی همکاری‌های علمی خود را نیز با ایشان مرقوم فرموده‌اند).

فصل اول

شامل پیام‌هایی از شخصیت‌های سیاسی و علمی است که به مناسبت کنگره بزرگداشت پروفیسور فلاطوری ارسال شده است و همچنین بیانیه پایانی کنگره که از طرف مرتضی حاج‌حسینی قرائت شده است.

فصل دوم

۱- رسالت‌گزار غریب / محمدرضا حکیمی

آقای میرزا مهدی آشتیانی در سال ۱۳۳۰ش. به وی اجازه تدریس فلسفه اسلامی داد. از سال ۱۳۳۰ تا ۱۳۳۴ش. در دانشکده فلسفه و الهیات دانشگاه تهران تحصیل کرد و به اخذ لیسانس نائل آمد. وی در سال ۱۳۳۳ش. برای تحصیل فلسفه به کشور آلمان عزیمت کرد. او ابتدا به تحصیل فلسفه در دانشگاه ماینس و به تحصیل زبان لاتین در دانشگاه کلن پرداخت و در دانشگاه هامبورگ در سال ۱۳۳۹ش. به تدریس ادبیات فارسی اشتغال یافت. او ضمناً در جامعه‌شناسی، شرق‌شناسی و علوم مقایسه‌ای الهیات نیز تحصیل کرد. وی با گذراندن رساله «تفسیر اخلاق کانت در پرتو احترام» به اخذ دکترای فلسفه نایل آمد. فلاطوری از سال ۱۳۴۴ش. مشغول تدریس در دانشگاه کلن شد. وی بالاخره بعد از پنجاه سال خدمات علمی، در سن هفتاد و یک سالگی در دی‌ماه ۱۳۷۵ در آلمان، دعوت حق را لبیک گفت و در اصفهان به خاک سپرده شد. از خدمات مهم او می‌توان به تأسیس آکادمی علوم اسلامی و یک کتابخانه، مخصوص کتب شیعی در شهر کلن، آشنا کردن غربیان با فرهنگ شیعه و سخنرانی درباره گفت‌وگوی میان ادیان و اصلاح سوء تفاهم‌ها و پیش‌داوری‌های غلط درباره اسلام، تألیف شمار زیادی کتاب‌های فلسفی، دینی و اسلامی مانند: اسلام در دیالوگ، اسلام در کتب درسی آلمان، کاتالوگ آثار شیعی در کلن،

نویسنده در این قالب است که مسلمانان ساکن آلمان خواهی نخواهی در یک فضای چند دینی و گفت‌وگویی (دیالوگی) زندگی می‌کنند و این فشار بر زندگی آنها تأثیرگذار است. اما فعالیت‌های فلاطوری کفه اسلام را در مذاکرات بین‌الادیانی افزایش می‌داد و باعث می‌شد فشارهای اجتماعی، بر مسلمانان کاهش یابد.

۴- کتابخانه شیعه کلن: و جایگاه آن در شیعه‌شناسی غرب / خانم دکتر زابینه اشمیتکه

نویسنده، ابتدا به فقر کتب شیعی و تاریخچه چاپ آن‌ها در اروپا اشاره می‌کند و فعالیت‌های هانری کربن و لوئی ماسینیون و مادلونگ را توضیح می‌دهد. عقیده فلاطوری این بود که لازم است تحقیقات روشمند و گسترده‌ای درباره دستاوردهای فکری فلاسفه امامیه صورت گیرد.

سپس گزارشی از چگونگی شکل‌گیری کتابخانه شیعه در دانشگاه کلن آلمان که از زحمات مرحوم فلاطوری است ارائه شده و ابتدا علل و عوامل تاریخی و فرهنگی که منجر به تأسیس این کتابخانه شد تشریح گردید و آن‌گاه به تأثیر این کتابخانه در گسترش شیعه‌شناسی در غرب می‌پردازد. نویسنده به دلیل اینکه از نزدیک شاهد حوادث و فعالیت‌های فلاطوری بوده و خود آلمانی‌الاصل است، توانسته روایتی عینی و بدون واسطه عرضه کند.

۵- گفت‌وگو بین مذاهب اسلامی / سیدمحمد مهدی جعفری آقای جعفری گفت‌وگوی بین مذاهب و فرقه‌های یک دین را مقدم بر گفت‌وگوی خود آن ادیان می‌داند. زیرا گفت‌وگوکنندگان هر کدام، تمامی دین را نمایندگی می‌کنند و نمی‌توانند بگویند بخشی از دین را در نظر دارند و بخش دیگر را نفی می‌کنند. سپس به سراغ فلاطوری می‌رود و به دلیل قرابت و همکاری با او، اطلاعات سودمندی از فعالیت‌های فلاطوری در عرصه گفت‌وگوی بین مذاهب گزارش می‌نماید. او می‌گوید هدف نهایی فلاطوری، ایجاد وحدت میان مسلمانان اروپا بود. اقدام برای تأسیس دانشگاه آموزش اسلامی با همکاری نهادهای رسمی مصر، از همین جا نشأت گرفت. زیرا فلاطوری می‌خواست سران مذاهب مختلف از طریق گفت‌وگو، همزیستی مسالمت‌آمیز داشته باشند و آن‌گاه هم‌چون یک جامعه واحد به ترویج اسلام در غرب بپردازند.

مطالب این مقاله، نخست در اثبات رسالت‌ها و تعهدهای فلاطوری و دوم درباره غربت و ناشناخته ماندن شخصیت و اهدافش در ایران است.

نویسنده ابتدا گزارشی از دوره تحصیل فلاطوری در حوزه علمیه مشهد ارائه کرده است. سپس نضج اندیشه‌های فلاطوری نزد استادان مبرز حوزه مشهد و تداوم این تفکرات تا دوران سالخوردگی‌اش را گزارش کرده و به ویژه نظریات او درباره فلسفه و دانش‌های عقلی را برجسته و اعتقادات فلاطوری درباره ضعف‌های دستگاه فلسفه در برابر نظام وحیانی را توضیح داده است. نویسنده نظریاتی از فلاطوری را که نزدیک به مکتب تفکیک است، بیان و به تفصیل بررسی نموده است. ضمناً به تحلیل فعالیت‌های فلاطوری در آلمان نیز پرداخته است. تعهد او به دیانت و متون اصلی دینی و اقدامات او برای ترویج شیعه در غرب نیز توضیح داده شده است.

۲- راهکار برای تداوم آکادمی و گزارشی از فعالیت‌های مرحوم فلاطوری / فرج‌الله فرزانه‌فر

در این سخنرانی به سابقه آشنایی سخنران با مرحوم فلاطوری پرداخته و فرازهایی از تاریخ روابط خودشان گزارش شده است. سپس به ضرورت تداوم راه فلاطوری و روش احیای آکادمی اسلامی اشاره می‌گردد. سخنران تداوم آکادمی را وابسته به سه عامل مالی، علمی و سازماندهی می‌داند و به توضیح این عوامل می‌پردازد.

۳- خاطرات چهل سال زندگی در غرب از ثمرات بحث و گفتگو بین ادیان / خاتم شفیق‌زاده

این مقاله تلاشی برای نشان دادن تأثیر مرحوم فلاطوری بر ایرانیان و مسلمانان خارج از کشور، به ویژه ایرانیان ساکن کشور آلمان است. نویسنده بر این باور است که فلاطوری به عنوان یک راهنمای دلسوز همراه با نفوذ کلامی خود در مقاطع حساس به کمک مردم می‌شتافت. از این رو نمونه‌های فراوانی را ذکر می‌کند که با دخالت و مشارکت آن مرحوم، مشکلات بسیار پیچیده حل شده بود.

از جمله مسائل مطرح در برابر پروفیسور فلاطوری، حقوق زن در اسلام بود که وی پیرامون آن به سخنرانی پرداخت. بررسی‌های

داوری‌ها کمک نماید. هم‌چنین وی روش و رعایت اخلاق علمی در گفت‌وگو را مهم می‌شمارد و معتقد است اگر این نکات رعایت نشود، به جای گفت‌وگو، پیش‌دوری‌ها، قضاوت‌های غیرواقعی و در نتیجه مخاصمات ظهور می‌کند. ایشان نقش فلاطوری را در ایجاد یک شیوه علمی برای گفت‌وگو می‌ستاید.

۴- اهمیت و نقش قصص ایرانی - اسلامی در گفت‌وگوی فرهنگی شرق و غرب / الریش مارسولف (اسلام‌شناس)

به نظر نویسنده، بخشی از هر فرهنگ، حکایت و قصه است. یک دسته از قصه‌ها حکمی است و گویای نکات اخلاقی یا سیاسی یا اجتماعی و شامل انواع حکمت‌ها است که به منظور پندآموزی مطرح شده‌اند. کتاب‌های اصلی قصه مثل کیلیه و دمنه و نیز دیگر قصه‌ها غیر از نقش آفرینی در یک فرهنگ، نقش تبادلات بین فرهنگ را هم بر عهده دارند، زیرا مفاهیم و آموزه‌هایی را از یک فرهنگ به فرهنگ دیگر انتقال می‌دهند. در ادامه، نویسنده نمونه‌هایی از کتاب‌های قصه یا داستان‌های مشهور را آورده و جایگاه بین فرهنگی آنها را تحلیل می‌کند.

۶- نخستین درود و واپسین بدرود با استاد عبدالجواد

فلاطوری / شمس‌انوری الحسینی

نویسنده خاطرات خود از مرحوم فلاطوری را در قالب قطعات ادبی و شعری بیان می‌کند. وی شیفته اخلاقیات کریمانه و انسانی فلاطوری بود و در این مقاله فضایل اخلاقی او را تحلیل می‌نماید و سعی می‌کند فضائل نفسانی او را از لابه‌لای فعالیت‌ها و حوادث و رفتارهای فلاطوری بیرون بکشد و برجسته سازد.

فصل سوم

۱- نقد و بررسی مقاله «فارابی و مبادله فرهنگی» اثر مرحوم

پروفسور فلاطوری / دکتر رضا داوری اردکانی

بررسی محتوای مقاله‌ای با عنوان «فارابی و مبادله فرهنگی» از مرحوم فلاطوری، مربوط به چند دهه قبل است. آقای داوری اذعان می‌نماید که به دلیل تبحری که در فارابی داشته، می‌پنداشته سوژه فلاطوری در این مقاله اشتباه است ولی با مطالعه بیشتر دریافت که اندیشه فلاطوری صحیح است و خود دچار اشتباه بوده است. بر این اساس فلاطوری را نخستین سلسله‌جنبان مبحث گفت‌وگوی فرهنگ‌ها در ایران معرفی می‌کند و تلاش‌های او در این زمینه را بسیار مؤثر ارزیابی می‌نماید.

۲- گفت‌وگوی بین ادیان و ایده‌های پروفسور فلاطوری برای

تحقق آن / غلام دستگیر طوطاخیل

وی گزارشی از وضعیت اجتماعی، آماری، تاریخی و فرهنگی مسلمانان ساکن آلمان و نقش مرحوم فلاطوری در رشد و توسعه زندگی معنوی و فکری آنان ارائه کرده است. عمده مباحث این مقاله در معرفی شورای اسلامی مسلمان آلمان، وظایف فعالیت‌ها و نقش آن است. نیز نویسنده مقاله تأثیر دیالوگ‌های فلاطوری با سران ادیان بزرگ در ایجاد غرور و احساس شرف و کرامت در مسلمانان را بررسی کرده است.

۳- گفت‌وگوی دینی، مبناداری و بازاندیشی / محمدرضا

بهشتی

نویسنده معتقد است گفت‌وگوی بین ادیان باید روی میانی خاصی استوار شود و سیر ویژه و اهداف مشخصی داشته باشد در غیر این صورت به نتیجه نمی‌رسد. نقش مهم دیالوگ این است که می‌تواند ما را از دستاورد دیگران بهره‌مند کند و ما را در

فصل چهارم

۱- اهمیت دین‌شناسی تطبیقی برای شناخت اسلام / محمد

مجتهد شبستری

در این مقاله بر ضرورت دین‌شناسی به روش تطبیقی تأکید شده است. نویسنده معتقد است، قرآن هم به روش تطبیقی ادیان را معرفی کرده است. مرحوم فلاطوری به این شیوه اصرار داشت به طوری که آن را سرلوحه کارش در آکادمی قرار داده و در اساسنامه آکادمی بر آن تأکید کرده است.

وی تأکید می‌کند که مباحث انتزاعی کلامی سودی به حال مسلمانان ندارد و باید به موضوعات عینی و مشترک ادیان، البته بر اساس شیوه علمی تطبیقی پرداخت.

۲- گفت‌وگوی ادیان: پیش‌فرض‌ها، مطالعه‌ها و دستاوردها / پروفیسور ژوزف فان‌اس (اسلام‌شناس)

نویسنده ابتدا به پدیده گفت‌وگوی ادیان اشاره می‌کند که در اثر پراکندگی در جامعه مسیحیت به وجود آمد و امروزه نیز باید این گفت‌وگو میان مذاهب مسیحیت و بعد میان ادیان دیگر تعمیم یابد.

نویسنده به موضوع سوء تفاهم در گفت‌وگو اشاره می‌کند و اظهار می‌دارد که گاهی این خطر وجود دارد که ما می‌خواهیم طرف گفت‌وگوی خودمان را پیشاپیش مورد قضاوت و شناسایی قرار دهیم. این تمایل در غرب، نسبت به اسلام کاملاً به چشم می‌خورد. گاهی، علت آن تعهد طرف مقابل به طرح چنین برداشت و تلقی‌هایی نسبت به مخاطب خودش نیست، بلکه علت آن فقط جهل و ناآگاهی نسبت به مخاطب است.

سپس می‌نویسد اسلام و مسیحیت دارای اشتراکاتی هستند، اما در طی زمان اختلافات فراوانی میان آنها به وجود آمده که باید از طریق گفت‌وگو حل شود. در پایان نویسنده مثال‌هایی را برای اثبات حرف خود مطرح کرده و مورد بررسی قرار می‌دهد و

اشاره می‌کند که نباید گفت‌وگو را بدون زمینه‌های مهم تاریخی و اجتماعی دنبال کرد. در هر حال، ما باید در فضائی سرشار از گفت‌وگوی سازنده درباره ادیان صحبت کنیم. حتی اگر در اثر گفت‌وگو به هیچ توافقی نرسیم، خود تفاهم و درک متقابل می‌تواند مفید باشد.

۳- نگاهی تاریخی به رابطه دین و فلسفه / دکتر غلامحسین

ابراهیمی دینانی

دینانی با اعتراض به تعریف انسان به حیوان عاقل (ناطق) نه انسان مؤمن، سخن خود را آغاز کرده است. وی شقوق مختلف تعریف انسان و انواع عقل را از نگاه‌های مختلف بررسی می‌کند و سپس به پیشینه رابطه‌های عقلا و متکلمان، به ویژه دو گروه، یعنی ظاهرگرایان یا حنابله و تأویل‌گرایان یا معتزله، اشاره کرده و اختلافات آنها را نشان می‌دهد. تأثیر جریان فلسفه بر فرهنگ کشورهای اسلامی از جمله در ایران از مباحث دیگر این مقاله است.

۴- دیالوگ یا گفت‌وگوی بین ادیان از دیدگاه اسلام / دکتر

غلامرضا اعوانی

در این مقاله نویسنده ابتدا قلمرو ادیان با تعریف دین را عرضه می‌کند و بر همین اساس ادیانی را که در قلمرو گفت‌وگو قرار می‌گیرند، مشخص می‌سازد. سپس ریشه‌های قرآنی و روایی مشروعیت گفت‌وگو بین سران ادیان را مطرح می‌نماید.

عمده‌ترین بحث، آیه «سواء بیننا و بینکم» است که آن را تفسیر به مشترکات ادیان کرده و بحث بر مختصات هر دین را جایز نمی‌داند بلکه تصریح می‌کند که فقط در چارچوب خاص باید در زمینه مشترکات کار کرد.

نویسنده نگاه قرآن به ایمان ابراهیمی و روش بررسی ادیان توسط قرآن را بر اساس آیات مختلف بررسی کرده است.

۵- گفت‌وگوی بین ادیان از نظر قرآن و اسلام / سیدمحمد خامنه‌ای

ابن عربی استخراج کرده که همگی دلالت بر احترام عرفا به ادیان گوناگون دارند. مثل گزارشی که در کتب عرفا آمده که پیامبر اکرم(ص) بر جنازه یهودی نماز گزارد و در پرسش برخی گفت او انسانی شریف بود. در ضمن نویسنده التزام عرفا به ویژه ابن عربی به شریعت یا عدم پایبندی آنها به شریعت را بررسی کرده و نتیجه می‌گیرد که آنها ملتزم بوده‌اند، ولی در چارچوب نظریات و دیدگاه‌های عرفان.

۸- جایگاه عبادت و محبت الهی در فلسفه کانت/ احمد

احمدی

او ابتدا می‌نویسد که کانت یک فیلسوف اصالت تجربی است، ولی نه اصالت تجربی مثل لاک، بلکه به معنای خاص خودش. ولی سؤال این است که آیا کانت راهی برای فهم وحی و عرفان گذاشته است یا نه؟ متأسفانه وی فقط موازین اخلاق را قبول دارد و سخنان دینی را با موازین اخلاقی می‌سنجد. نویسنده بعد از توضیحات مربوط به این موضوع هر یک از آراء و دیدگاه‌های کانت را با عرفان اسلامی و به ویژه دیدگاه ابن عربی مقایسه کرده و تشابهات یا تمایزات آنها را تحلیل نموده است. وی با این روش می‌خواهد زمینه‌های مشترک مورد نیاز گفت‌وگوی ادیان را بدست آورد.

نویسنده ابتدا به ضرورت بررسی تاریخی گفت‌وگوی بین ادیان اشاره می‌کند و آن‌گاه مراحل مختلف و تحولات این موضوع را به اجمال گزارش می‌نماید. در ادامه، گفت‌وگو را از نگاه قرآن، پی می‌گیرد. ایشان گفت‌وگو را مترادف با جدال احسن که چند بار در قرآن آمده می‌داند و آیات جدال احسن را تفسیر می‌نماید و نسبت جدال با قیاس، استدلال، برهان، خطابه و شعر را از نگاه منطق صوری توضیح می‌دهد.

به نظر نویسنده، قرآن کریم چارچوب و ضوابطی برای گفت‌وگو مشخص کرده است، مثل آیه قل تعالوا که اولاً گفت‌وگو فقط بین ادیان آسمانی و ابراهیمی یا اهل کتاب مجاز می‌شمارد، و دوم اینکه هدف گفت‌وگو قانع‌سازی طرف مقابل نیست بلکه نوعی هم‌زیستی مسالمت‌آمیز است.

۶- دین و فلسفه؛ داستان هماهنگی‌ها یا ماجرای ناهماهنگی‌ها/

اصغر دادبه

وی سخن را از هماهنگی یا ناهماهنگی‌های دین و فلسفه آغاز می‌کند. او کل تاریخ اسلام را دو دوره خرد آزاد و خرد در بند می‌داند و به توضیح ویژگی‌های هر دوره می‌پردازد. حاکمیت با هماهنگی برخی جریان‌های فکری در دوره‌ای فضا را کاملاً آزاد گذاشته بود. مثلاً این سینا آزادی داشت که فلسفه یونانی را تدریس کند و اعتقادات کلامی خود را مطرح سازد. ولی پس از این دوره، جو بسته می‌شود. در ادامه مقاله با اشاره به تفکرات طرفدار آزادی یا طرفدار بستن فضای فکری در دوره معاصر مصادیق هر کدام و نیز مسائل و موضوعات مورد نظر هر یک را شرح می‌دهد.

۷- شریعت در عرفان ابن عربی/ محسن جهانگیری

نویسنده رابطه و مناسبات ادیان در نگاه عارفان مسلمان به ویژه ابن عربی را بررسی کرده و معتقد است ابن عربی قائل به وحدت دین بوده و ادیان مختلف را صورت‌های یک حقیقت می‌دانسته است. جهانگیری عناصر و آموزه‌هایی را از کتاب‌های

